

Feyes hús, eilanderhuis Langestreek 132 en Om de Noord 31 (1)

Gerrit Bloothoof en Gea Smid

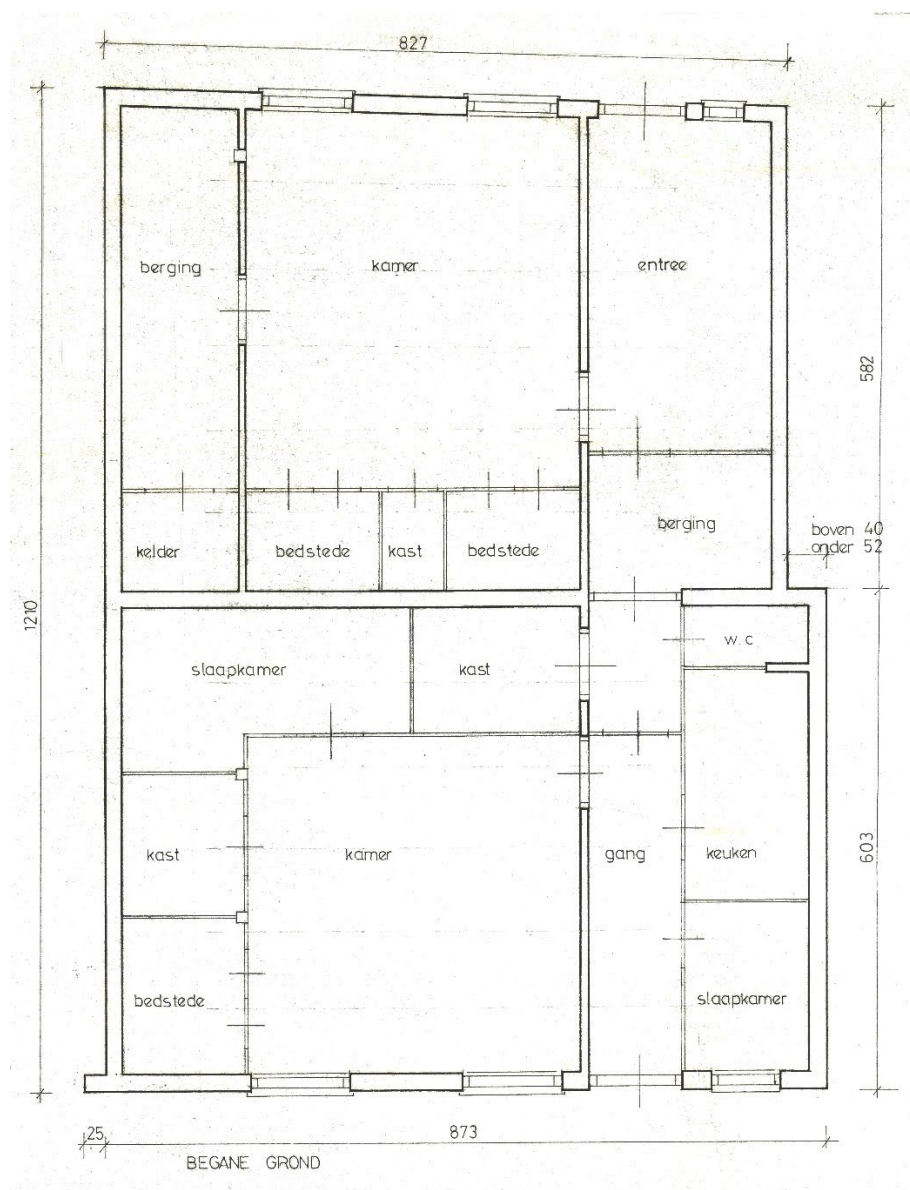
Het Westeinde van de Langestreek in 1964 (fotograaf H.M. van den Berg, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Documentnummer 91.888). Langestreek 132 is het derde huis van rechts.

Het eilanderhuis aan de Langestreek 132 is meer dan twee eeuwen oud en heeft veel meegemaakt. Bewoners kwamen en gingen, schippers, stuurlieden en matrozen die vooral op zee waren, lichtwachters en arbeiders, vrouwen met kinderen waarvan de man en vader op zee bleef en die het als weduwe moesten zien te redden als werkvrouw of met een winkeltje. En als de ouderdom kwam was men aangewezen op kinderen en familie. We zien in het huis de families Carst, Orre, Teensma, Onnes en de Jong. Bekende namen in een kleine gemeenschap met veel verwantschappen. Zo toont de geschiedenis van een eilanderhuis dat soms enkel en soms dubbel werd bewoond met ook nog inwoning, iets van een samenleving waarin het leven niet gemakkelijk was. De ouderdom van het huis is zichtbaar aan de architectuur, maar binnen ook voelbaar door de massieve zware liggers die de zolder schragen. Het inspireerde tot een verhaal over de bouw, de bewoners, en alle veranderingen, van schipperswoning tot vakantiehuis. In deze bijdrage bespreken we de constructie

en indeling van het huis, in de volgende wie er woonden tot 1939, en ten slotte in de derde bijdrage de bewoners na 1939 en de renovatie tot vakantiehuis.

De constructie

Het huis aan de Langestreek 132 is waarschijnlijk in de tweede helft van de 18^e eeuw gebouwd. Het heeft nu net zoals andere buurhuizen een wolfsdak met oudhollandse rode dakpannen en zowel voor als achter een dakkapel die eerder op de goot aansloot maar na renovatie in 1980 wat hoger begint, ook al stond dat niet op de bouwtekening. De schuine wolfseinden zijn zowel voor als achter gedekt met zwarte Friese golfjes (ook wel blauwe kleine golf), die aan de voorzijde van het huis geglazuurd zijn voor een mooiere uitstraling. Aan beide zijden heeft het huis een aangekapt dak waarbij de westzijde 24 cm hoger is dan de oostzijde. Het huis heeft rondom nog fraaie houten dakgoten op klossen. Het huis is sinds 1966 een rijksmonument, net zoals het buurhuis Langestreek 130.

Plattegrond van het huis in 1977, voor renovatie. Langestreek onder, Langestreek om de Noord boven (Architect Jakob van Ringen, Leek).

Zoals we uit de bouwtekening van de oude toestand in 1977 kunnen zien is de woning niet helemaal rechthoekig en meet 8,73 m x 12,10 m (zuid x west) en 8,27 m x 11,85 (noord x oost). Het is merkwaardig dat het achterhuis 46 cm smaller is dan het voorhuis. De afmetingen van de woning vallen binnen de kavelcondities uit de 18^e eeuw van 9,8 x 16,5 meter voor huis en erf (Mellema, 1981). De moestuin erachter is ongeveer twee keer zo groot. De indeling van het huis is in het woongedeelte gespiegeld met gelijke diepte van het voor- en achterhuis. Er is een draagmuur links van de voordeur aan de Langestreek die naar de achterdeur (entree) doorloopt. Deze muur was in het voorhuis aan de zijde van de draagmuur bekleed met (waarschijnlijk Friese) diertegels in medaillon die vanaf de tweede helft van de 18^e eeuw geproduceerd zijn (Dingeman Korf, 1973).

Diertegels uit de gang die nu tussen de voorramen geplaatst zijn. Ook in andere eilanderhuizen komen we deze tegels tegen.

De scheidsmuur draagt zowel in het voor- als achterhuis aan de linkerzijde twee langsliggers die aan de uiteinden respectievelijk in de voor- en achtermuur rusten en halverwege geschraagd zijn met een verticale balk (stijl of standvink). Op de langsligger en de draagmuur rusten zowel voor als achter zes opgelegde dwarsliggers op een onderlinge afstand van iets meer dan een meter, waarbij de buitenste liggers half in de voor- of achtermuur en de scheidsmuur zijn gemetseld. Opmerkelijk is dat de dwarsliggers aan de binnenzijde van het voor- en achterhuis vrijwel tegen elkaar aan op de scheidsmuur rusten.

Een dwarsligger loopt aan beide zijden door tot het dak, dat zowel op de dwarsligger als wat lager op de zijmuur rust. De lengte van de dwarsligger is 5,75 meter en dat is ongeveer gelijk aan de hoogte van het huis. Dat is een typisch kenmerk van een eilanderhuis, zoals opgemerkt wordt door Jans (1972). Alle grenen liggers zijn massief en hebben een ongewoon dik formaat van 25x19 cm, wat

voor het dragen van gewicht van opslag op zolder of voor de overspanning niet nodig is. Omdat ze in het hele huis gelijk zijn moeten ze gelijktijdig aangebracht zijn.

Langsligger met opgelegde dwarsliggers in het achterhuis. De verste dwarsligger is half in de achtermuur gemetseld.

De bouwperiode

Wanneer is het huis gebouwd? In de beschrijving bij de kadastrale kaart van 1832 wordt het huis onder klasse 5 (van 1 de beste tot 8 de minste kwaliteit) geschaard wat volgens Teensma (2018) 'een huis gedeeltelijk van steen en gedeeltelijk van hout, minder goed' is. Met twee andere ongedeelde huizen zijn dat de enige aan het Westeinde van deels steen, alle andere huizen zijn dan nog van hout.

Winkler Prins schrijft in 1867 in zijn beschrijving van Schiermonnikoog (p75): *'Die huizen hebben bijna allen dezelfde gevels'* en (p77) *'Op slechts zeer weinig uitzonderingen na hebben al de huizen, die in de vorige eeuw gezet zijn, voor en achter een opstaanden gevel met een schoorsteen in top. Die woningen zijn in een voor- en achterhuis verdeeld, welke laatste aanvankelijk tot berging der vischnetten gebezigd werd, toen de visscherij er nog het voornaamste middel van bestaan was der bevolking. Later zijn deze schuren bij de uitbreiding van het zielental door een tussenmuur van het hoofdgebouw gescheiden en tot afzonderlijke woningen ingerigt.'* En wat verder, iets geparafraseerd *'het voorhuis bestaat uit een ruim vertrek met de stookplaats tusschen de ramen aan de eene gevelzijde, terwijl de beide voorhuizen door eene middendeur verbonden zijn. Vele van deze huizen zijn door twee gezinnen bewoond'*. Hier lijkt *'beide voorhuizen'* te moeten worden gelezen als voor- en achterhuis, terwijl *'deze schuren'* op de achterhuizen slaat.

Waar een stenen huis de tand des tijd zou kunnen doorstaan, is dat bij de houten huizen niet het geval en die zijn er op Schiermonnikoog ook niet meer. Over de architectuur van de houten huizen valt niets te zeggen. De 18^e-eeuwse huizen waarvan tenminste het voorhuis van steen is zullen, als we Winkler Prins volgen, als zadeldak met rechte tuitgevel zijn gebouwd, wat dan ook voor drie huizen (huidig nummer 124, 132, 140) aan het Westeinde zal hebben gegolden. Langestreek 140 heeft na moderne renovatie nog een tuitgevel, nummer 124 is later nieuw gebouwd en nummer 132 heeft een wolfsdak. Dat suggereert dat in Langestreek 132 rond of na 1867, het jaar dat Winkler Prins

schrijft, het zadeldak met rechte gevel door een wolfsdak is vervangen. Zo'n verbouwing zou dan eveneens voor Middenstreek 31, 33 en 35, die in 1832 ook ten minste deels van steen waren, kunnen gelden. Andere huizen met wolfsdaken zouden vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw direct zo gebouwd kunnen zijn als vervanging van oorspronkelijk houten huizen. De keuze voor het wolfsdak lijkt sterk samen te hangen met de wijze van verwarmen van de woning. Door de ontwikkeling van de gietijzeren (pot)kachel, en vooral die van plaatstalen schoorsteenpijpen in de tweede helft van de 19^e eeuw werd het mogelijk om de rook van de vrijstaande kachel via pijpen met wat bochten om de dakkapel heen naar de schoorsteen te leiden. Dat was efficiënter qua warmte dan een schouw met gemetseld rookkanaal aan de voorgevel in een huis met rechte gevel. Ook vraagt een wolfsdak minder onderhoud dan een topgevel. Men ging daar algemeen toe over.

Als we er vanuit gaan dat Langestreek 132 in 1832 een stenen voor- en houten achterhuis had dan is het laatste later, mogelijk rond 1863 toen het huiskavel in tweeën werd gesplitst, in steen herbouwd – om onduidelijke redenen 46 cm smaller. Tegelijkertijd zal het dak door een wolfsdak zijn vervangen met toepassing van een geheel nieuwe draagconstructie voor het hele huis met de huidige zware grenen liggers.

De indeling

Zowel het voor- als achterhuis hebben een woonkamer die in 1977 nog omringd werd door bedsteden, slaapkamers en berging. Deze situatie wordt herinnerd door Gerda Ritzema (1931), de kleindochter van de zuster van Feye de Groot, die er van 1939 tot 1964 heeft gewoond. Zij kwam regelmatig bij oom Feye op bezoek. En ook herinnerd door Eddie Bakker wiens beppe Carolina Jonker in het buurhuis, nummer 130, woonde, en wiens vader Foppe met Feye de Groot bevriend was (Bakker, 2008). In het voorhuis werd gewoond, in de woonkamer stond een tafel, een dressoir en een potkachel. Het achterhuis werd niet voor bewoning gebruikt en had volgens de oude bouwtekening een toegang tot een kelder die nu niet meer te traceren is. Ook ontbreekt er op de bouwtekening een trap naar boven. Misschien was die er niet, maar het is ook mogelijk dat er een trap op de plaats van de kast tegenover de WC was gesitueerd. Waarschijnlijk was die trap niet meer dan een ladder, of een luik met ladder, wat niet ongebruikelijk was. De trap leidde naar de zolder waarvan geen bouwtekening beschikbaar is. Dat is niet verwonderlijk als die alleen maar voor berging en niet voor bewoning werd gebruikt en waarschijnlijk ook ongedeeld was. Omdat er geen dakbeschot was, had de wind er vrij spel en dat hield de daar opgeslagen turf droog. In de zomer was het er prettiger slapen dan in de benauwde bedstee, dus dat deed men ook wel. In ieder geval werd ook de dakkapel gebruikt om goederen naar zolder te krijgen. De dakkapel lag vrijwel gelijk met de zoldervloer waardoor het eenvoudig was om met een ladder buitenom spullen naar zolder te krijgen. Een hijsbalk in de dakkapel aan de achterzijde van het huis maakte dat nog gemakkelijker. Zo werd bijvoorbeeld de gietijzeren potkachel zomers naar boven werd gebracht. De potkachel stond in de woonkamer tegen de voorgevel tussen de twee ramen en had een kachelpijp die met een bocht door het plafond geleid werd zodat die naast de dakkapel op zolder uitkwam. Vandaar werd de pijp naar de schoorsteen geleid. Er was geen schoorsteen aan de achterzijde van het huis, wat doet vermoeden dat daar niet verwarmd kon worden.

Voordat er in de jaren vijftig van de vorige eeuw op Schiermonnikoog een waterleiding (met de zuidervuurtoren als watertoren) en riool werd aangelegd stond op de plaats van de WC een privaat waarvan de inhoud op de tuin werd gestort. Dat het achterhuis een 'entree' heeft kan er mee te maken hebben dat het achterhuis in de vorige eeuw als winkel is gebruikt (en dan minder noodzakelijk verwarmd hoefde te worden). Eerder kon de deur in de scheidsmuur gesloten worden waardoor dubbele bewoning mogelijk was. Daar duiden de (regen)waterputten zowel voor als achter

op. Het ontbreken van verwarming achter lijkt problematisch, daar waar wellicht voor een privaat nog wel een plaats gevonden kon worden.

Bronnen

- Bakker, Eddie (2008), *Eilanderhuis Langestreek 130, 't Heer en Feer* 10-3
- Dingeman Korf (1973), *Tegels*, 6^e druk, Van Dishoeck.
- J.W. Jans (1972), *Van een eiland verdwenen de eilanderhuizen*, Heemschut, p112-113.
- L. Mellema (1981), *Schiermonnikoog, Lytje Pole*, 2^e druk, Knoop Haren.
- H.D. Teensma (2018), *Historie van Schiermonnikoog, feiten en fictie*, Stichting Genealogie en Historie Schiermonnikoog.
- A. Winkler Prins (1867), *Schiermonnikoog, geschiedenis, beschrijving en badbezoek*, Loman & Verster, Amsterdam, heruitgave in Historische Waddenreeks.
- Rijksmonumentenregister nr 33315, <https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/>